

MARAŞ'TA CİZYE VERGİSİNİN AKTARILDIĞI YERLER VE CİZYE
TAHSİLİNDE YAŞANAN ZORLUKLAR (XVII. VE XIX. YÜZYIL)
THE PLACES WHERE JIZYA TAX IS TRANSFERRED IN MARAS AND
DIFFICULTIES IN THE COLLECTION OF JIZYA (XVII. AND XIX. CENTURY)

ADEM ÇALIŞKAN

Öğr. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Res. Assist. Dr. Gaziantep University Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution
dr.ademcaliskan@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1487-465X>

Atıf / Citation

Çalışna, A. 2021. "Maraş'ta Cizye Vergisinin Aktarıldığı Yerler ve Cizye Tahsilinde Yaşanan Zorluklar (XVII. ve XIX. Yüzyıl)". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 489-506

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 11.8.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 13.10.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4422>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

MARAŞ'TA CİZYE VERGİSİNİN AKTARILDIĞI YERLER VE CİZYE
TAHSİLİNDE YAŞANAN ZORLUKLAR (XVII. VE XIX. YÜZYIL)
THE PLACES WHERE JIZYA TAX IS TRANSFERRED IN MARAS AND
DIFFICULTIES IN THE COLLECTION OF JIZYA (XVII. AND XIX. CENTURY)

ADEM ÇALIŞKAN

Öz

Osmanlı Devleti'nde farklı dine mensup ve birçok etnik gruptaki insan uzun yıllar boyunca bir arada yaşadı. Gayrimüslimlerde sosyal, ekonomik ve dini yaşantılarını devletin kendilerine vermiş olduğu zimmi statüsü ile özgür bir şekilde yaşadılar. Müslümanlar gibi devlete de vergi ödeyen gayrimüslimler, özellikle cizye vergilerini ekonomik durumlarına göre ödediler. Devlet ise bu vergiyi buluş çağı ile 65 yaş arasındaki gayrimüslimlerden topladı ve bu verginin toplandığı yerlere de ödendiğini gösteren temessük veya tezkire denilen bir belge verdi. Ayrıca bu vergi Osmanlı'nın önemli gelir kaynakları içerisinde yer aldığı için verginin tahsilinde ve nerelere aktarılacağı konusunda titiz davranıldı.

Osmanlı Devleti'nin önemli kentlerinden olan Maraş'ta da gayrimüslimler diğer şehirlerde olduğu gibi devlete cizye vergisini ekonomik durumlarına göre ödedi. Devlet ise toplamış olduğu bu vergileri kentteki güvenilir kişiler veya atamış olduğu cizyedarlar vasıtası ile topladı. Bununla birlikte vergi toplama işinin kefil gösterilerek ihale usulü ile de verildiği oldu. Toplanan bu vergilerde merkez hazinesine veya şehirdeki cami, buk'a, medrese, vakıf, hac masrafları ve asker maaşları için aktarıldı ve bu yerlere her yıl belirli miktarda cizye vergisinden ödeme yapıldı. Gerçekleştirilen harcamalarda merkeze ayrıntılı bir şekilde bildirildi. Cizye vergisi hakkında şikâyet olduğunda da devlet bunu hemen araştırıp sorun var ise çözüme kavuşturdu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Maraş, Cizye, Vergi, Cami, Medrese, Vakıf, Asker.

Abstract

People of different religions and different ethnic groups lived together for many years in the Ottoman Empire. For this reason, non-Muslims lived their social, economic, and religious lives freely with the dhimmi status given to them by the state. Non-Muslims, who paid taxes to the state like Muslims, especially paid their jizya taxes according to their economic conditions. The state collected this tax from non-Muslims between the age of puberty and 65 years of age, and a document called temessük or tezkire was given to the places where this tax was collected. In addition, since this tax was among the important sources of income for the Ottoman Empire, meticulous care was taken regarding the collection of the tax and where it would be transferred.

In Maras, one of the important cities of the Ottoman Empire, non-Muslims paid the tax to the state according to their economic status, as in other cities. The state, on the other hand, collected these taxes by means of reliable persons in the city or the jizya officers it appointed. However, tax collection was also given through tender procedure by showing the guarantor. These taxes were transferred to the central treasury or the mosque in the city, buk'a, madrasah, waqf, pilgrimage expenses, and military salaries, and a certain amount of taxation was paid to these places every year. The expenditures made were reported to the head office in detail. When there was a complaint about the jizya tax, the state immediately investigated and resolved if there was a problem.

Key Words: Ottoman, Maras, Jizya, Tax, Mosque, Buk'a, Madrasa, Waqf, Soldier.

Structured Abstract

Starting from the period of Prophet Muhammad (S.A.V), non-Muslims who want to live in Islamic countries were given the status of *zimmî* and the taxation of *jizya* from them was based on the verse "jizya", which is the 29th verse of the Surah at-Tawbah in the Quran. Throughout the history of Islam, Muslims have imposed tax obligations on non-Muslims in the places they conquered. Since this tax is a type of tax that corresponds to the *zakat* paid by Muslims, both taxes were a type of tax specific to Muslims and non-Muslims. It was an Islamic State in the Ottoman Empire, and people from different religions and ethnic groups lived together for many years in the state. The Ottomans, which allowed non-Muslims to continue their social, economic and religious life freely by giving them the status of *zimmî*, also collected taxation taxes from non-Muslims like Muslims until the age of 65, starting from the age of puberty, according to the tax amount determined as *ala*, *evsât*, and *edna*. However, this tax was exempted from the sick, the elderly, and those who served the state. Those who were economically good were categorized as *alâ*, those at a medium level were categorized as *evsât*, and those with *edna* as *bad*. As a matter of fact, there could be changes between these classes according to the economic situation. For example, a person in a good economic situation would pay this tax at the determined rate when his economic situation deteriorated. Naturally, in the opposite case, the amount of tax to be paid would have changed. As a matter of fact, there could be changes between these classes according to the economic situation. For example, a person in a good economic situation would pay this tax at the determined rate when his economic situation deteriorated. Of course, in the opposite case, the amount of tax to be paid would have changed. Along with this, the tax amount of capitation was determined again by the state according to years, and a document called "temessük" or "tezkîre" was given to the places where the tax was collected by the state. As a matter of fact, since this tax was among the important sources of income for the Ottomans, meticulous care was taken regarding the collection of the tax and where it would be transferred. In case of any complaint during the collection of the tax, the issue was taken into consideration. The Ottoman state forbade the excessive collection of taxes or the collection of money under names such as "bailiff", "collector", "surety", "guardian's right", except for the tax. The Ottomans stated that if the tax on capitation is not paid, the necessary sanctions would be imposed, and this tax was collected from non-Muslims from the establishment of the Ottoman Empire until the Tanzimat period.

Maras, which was named Meraji in ancient times and founded on the southern skirt of Ahır Mountain, was taken under the Ottoman rule in 1522 and the city became one of the important cities of the Ottoman Empire in the process. The stability provided by the state here enabled the non-Muslim population to increase in the city over time, and non-Muslims lived in the same neighborhoods as Muslims and traded in the same bazaars. The non-Muslim population in the city has increased in the Hacı Mehmed, Sekerdere, and Kuyucak neighborhoods, although the non-Muslim population is higher than the Muslims. In 1835, about a third of the population in the city consisted of non-Muslims and their number was 6,000. Between 1869 and 1879, there were a total of 11,518 and 17,189 non-Muslim populations with the districts of Bulanik, Hassa, Pazarcık, Zeytun, Andirin, Bulanik, and Elbistan, including the center of Maras, and between 1882 and 1898 in the city center and aforementioned districts with a total of 14,545 and 29,597 non-Muslim populations. It was possible to see many masters, craftsmen, and manufacturers among non-Muslims dealing with professions such as weaving, dyeing, furniture, leather, coppersmith, jewelry, milling, and trade. In addition, non-Muslims living in the city were solving their works such as inheritance or estate, through the channel of the religious court. Although the Armenians living in the city and in the district of Elbistan spoke Turkish, the Armenians in the Zeytun district only spoke Armenian, but the church language was Armenian.

Non-Muslims living in Maras, as in other cities, paid the tax to the state according to their economic conditions. The state collected these taxes by means of reliable persons in the city or the jizya officers it appointed. In addition, it was determined that the tax was collected by the governors or district governors working in the city with the rank of a pasha, except for the jizya officers, whose tax collection was determined from the center, and it was also determined that it was contracted by means of surety. These collected taxes were transferred to the central treasury or to the mosque, buc, madrasah, foundation, and pilgrimage expenses in the city, and the expenses made by paying a certain amount of levy tax to these places each year were reported to the center in detail. For example, a certain amount of allowance was sent to Bagdadiye-i Kubra, Tas Madrasah, Alaüdevle Madras, and the foundations established for them in the city. In addition, payment was made to Ali Bey Mosque in Elbistan district. The capitation income obtained here was not only transferred to the places of worship in the center. A payment was made from the income of the Zülkadiriye Madrasah in the Masjid-i Aqsa in Jerusalem and built by Alaüdevle and the foundation attached to it. Along with this, spending was incurred from jizya among the expenses of the pilgrimage organization. The salaries of the soldiers of the Maras fortress and the Janissaries retired, and the salaries of the zagarjians, called officers, were covered by the tax on tax. This tax has also been paid to artillery, palace barn, travel expenses, and ammunition expenses. Among these taxes, pine, and galleons, the need for fruit and must of the palace kitchen, the salaries of the hearth in Istanbul and Gallipoli were transferred to the Janissary salaries working in the guarding of Bozca Island Castle. The salaries of the gunmen, cavalrymen, and Janissaries in Baghdad Fortress were paid from the tax on the grains. In addition, the expenses incurred for the provision of food from the Zistovi district for the guards of Vidin, Ada-ı Kebir, and Sanes Castles and their transportation were also paid from the tax. When there were some problems between jizya officers and non-Muslims during the collection of the tax on the tax in the city, the parties took their cases and complaints to the local court and then to the court, and the complaints declared during the collection of the tax duty were immediately evaluated by the state, and it was reported that those who caused problems in the collection of the tax could be punished.

Giriş

Hz. Muhammed (S.A.V) döneminden itibaren İslâm ülkelerinde yaşamak isteyen gayrimüslimlere zimmî statüsü verilerek, bunlardan cizye vergisi alınması Kur'an'da yer alan Tevbe suresinin 29. ayeti olan *cizye âyeti*'ne dayandırıldı. Bu vergi de İslam tarihi boyunca Müslümanların fethettikleri yerlerdeki gayrimüslimlerden alındı.¹ Osmanlı Devleti'nde de gayrimüslimlerin yönetimi İslam hukuk sistemine göre olduğu için gayrimüslimlere birtakım mükellefiyetler getirildi. Tekâlif-i örfiye kapsamında da birtakım vergiler ödeyen gayrimüslimler, şer'an da *cizye* vergisi ödedi. Bu vergi ayrıca İslam ülkesinde o devletin bir tebaası olunduğunun en önemli göstergesi olmakla birlikte gayrimüslimlerin askerlik hizmetine karşılık gelmekteydi.² Cizye vergisine halk arasında haraç denilse de bazen bu isim Osmanlı'nın resmi evraklarında kullanılmıştır.³ *Maktu* ve *ale'rruus* olarak iki tür olan cizye vergisinden, maktu da belirli bir oran söz konusuysen ale'r ruusta kişiler gelirin göre

¹ Mustafa Fayda, "Zimmî", *TDV. İA C. 44*, İstanbul 2013, s.428.

² M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, Klasik, İstanbul 2004, s. 4,375.

³ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 251.

vergisini öderdi.⁴ Bazen de bu verginin taksitle ödendiği de olurdu. Cizye'nin toplanmasından sonra da mahalle veya köye *temessük* veya *tezkire* denilen bir evrak verilirdi.⁵

Ayrıca bu vergi Müslümanların ödedikleri zekât'a karşılık gelen bir vergi idi. Çünkü her iki vergi Müslüman ve gayrimüslimlere has bir vergi türü idi.⁶ Bununla birlikte cizye Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar gayrimüslimlerden alınsa da cizye miktarında dönem dönem düzenlemelere gidilerek alâ, evsât ve ednâ olarak vergi miktarı yeniden belirlendi. Süreç içerisinde bu vergi tahsili içinde bir *cizyedarlık* vazifesi oluşturularak, bu vergi hakkındaki şikâyetler engellenmeye çalışıldı. Cizye vergisi altında *mübaşiriye*, *tahsildariye*, *kefilleme*, *kolcu hakkı* gibi isimlerle para alınmasını ve fazla cizye toplanmasını da yasaklayan Osmanlı, daha önce bulunduğu yerlerde cizye ödeyen gayrimüslimlerden ise yeni yerlerde tekrar cizye alınmasını engelledi.⁷ XIX. yüzyıla gelindiğinde de cizye vergisinde birtakım sorunların yaşanması ve usulsüzlüklerin ortaya çıkması üzerine bu vergi iltizam yoluyla mültezimlere verilmeye başlandı.⁸ Ayrıca bu vergiden hasta, çalışamayan, fakir ve buluğa ermeyenler ile genel olarak ruhban sınıfı⁹ ile zimmî sipahiler, Hıristiyan askerler, elçilere tercümanlık yapanlar¹⁰ kalelerde, adalarda ve sınır boylarında hizmet edenler muaf tutuldu.¹¹ Savaş zamanında sınıra yakın yerlerde yaşayan gayrimüslimler bu verginin yarısını öderken, voynukların oğulları ve kardeşleri ise az oranda bu vergiyi ödedi.¹² Gayrimüslimler cizyeden farklı olarak devlete *resm-i bive*, *resm-i gerdek*, *resm-i arûs* veya *arûsiye* vergileri haricinde Müslümanlarla birlikte eşit olarak *resm-i asiyyâb*, *velaviçe*, *samakov*, *nal* ve *mih veregileri*, *resm-i kovan*, *ösşr-i kvvâre*, *resm-i asel*, *resm-i ganem* veya *adet-i ağnâm*, *resm-i mevâşi*, *resm-i hanâzir*, *resm-i bellût*, *resm-i mahi*, *resm-i harir*, *resm-i sergi* ve *resm-i ırgadiye* gibi vergilerde öderdi.¹³

Eski çağlarda Germanisya, Meraji adıyla isimlendirilen ve Ahır dağı'nın güney eteğinde¹⁴ Antakya, Halep, Adana ve Antep'ten İç Anadolu'ya gelen yolların kavşak noktasında kurulan Maraş, 1522 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçti. Daha sonra ise devlet kentte tahrirler yaptı. 1563 tarihli tahrir kayıtlarına göre merkezde gayrimüslim nüfusu olmamasına karşılık Zeytun, Elbistan, Yenicekale, Kuru Pınar, Zamantu nahiyelerinde gayrimüslimler yaşamaktaydı ve buraların toplam vergi nüfusu 2.506 idi.¹⁵ Süreç içerisinde şehirde gayrimüslimlerin nüfusları artış gösterdi. 1835'te kentteki nüfusun yaklaşık üçte biri

⁴ Burak Kocaoğlu, "1844 ve 1846 Tarihli Çankırı Cizye Defterlerine Göre Çankırı'da Gayrimüslimler", *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Sayı: 4, 2018, s.286.

⁵ Ercan, *a.g.e.*, s.256.

⁶ Ercan, *a.g.e.*, s.252, 256.

⁷ Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 379-380, 385-387.

⁸ Ercan, *a.g.e.*, s. 254.

⁹ Kenanoğlu *a.g.e.*, s. 379-380, 385-387.

¹⁰ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *TDV. İA*, C. 8, İstanbul 1993, s.47.

¹¹ Ercan, *a.g.e.*, s.258.

¹² İnalçık, *a.g.m.*, s. 47.

¹³ Ercan, *a.g.e.*, s.270-271.

¹⁴ Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1284-1326/ 1867-1908*, Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul 2006, s.577.

¹⁵ Refet Yınanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri 1563 Cilt I*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988, s. XXXI, XXXVII-XXIX.

gayrimüslimlerden oluştu ve bunların sayıları 6.000 idi.¹⁶ 1856'da ise şehirde gayrimüslimler ile Müslümanlar iç içe yaşamaktaydı. 1869 yılına gelindiğinde şehrin 38 mahallesinden 33'ünde gayrimüslimler Müslümanlar ile birlikte yaşamaktaydı. Özellikle Hacı Mehmed, Şekerdere ve Kuyucak mahallelerinde gayrimüslim nüfus Müslümanlardan daha fazla idi.¹⁷ 1869-1879 yılları arasında ise Maraş merkez olmak üzere Bulanık, Hassa, Pazarcık, Zeytun, Andırın, Bulanık ve Elbistan kazalarında toplamda 11.518 ile 17.189,¹⁸ 1882 ile 1898 tarihleri arasında ise kent merkezi ve mezkûr kazalarda toplam 14.545 ile 29.597 gayrimüslim vardı.¹⁹ Dokumacılık, boyacılık, mobilyacılık, dericilik, bakırcılık, kuyumculuk, değirmencilik ve ticaret gibi mesleklerle uğraşan gayrimüslimlerin içinde²⁰ çok sayıda usta, sanatkâr ve imalatçı görmek mümkündü.²¹ Ayrıca kentte yaşayan gayrimüslimler miras veya tereke gibi işlerini de şer'î mahkeme kanalı çözmekteydi.²² Şehirde ve Elbistan kazasında yaşayan Ermeniler Türkçe konuşsa da Zeytun kazasındaki Ermeniler sadece Ermenice konuşurdu fakat kilise dili Ermenice idi.²³

Kentteki gayrimüslimlerden tahsil edilen cizye vergilerinin aktarıldığı yerleri tespit etmek için T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Ali Emiri Mehmed IV, Ali Emiri Selim III, Cevdet Maarif Kalemî, Cevdet Maliye Kalemî, Cevdet Evkaf Kalemî, Hatt-ı Humayun, SadâretMektûbî Kalemî Nezaret ve Devairve Hariciye Siyasi Evrakı, SadâretMektûbî Mühime Kalemî (Odası) belgelerinden ve kent hakkında yazılmış tez, kitap ve makalelerden istifade edildi. Kaynaklar dâhilinde Maraş'ta yaşayan gayrimüslimlerin ödemiş oldukları cizye vergilerinin hangi kanallara aktarıldığı ve bu vergilerin tahsili sırasında yaşanan bazı zorluklar hakkında bilgilere yer verilerek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İbadethane, Vakıf, Medrese ve Diğer Kalemlere Aktarılan Cizye Vergileri

Osmanlı Devleti gayrimüslimlerden toplanan haraç veya cizye vergisinin toplanmasında olduğu gibi bu vergilerin nerelere aktarılacağı konusunda da çok dikkatli davranırdı.²⁴ 1522'de Osmanlı hâkimiyetine geçen Maraş'ta 1526 yılında toplanan cizye vergisi padişah hasları içinde değildi fakat 1563 yılına gelindiğinde bu vergi padişah haslarına dâhil edilmiştir.²⁵ Şehirde gayrimüslimlerden tahsil edilen cizye vergisinin

¹⁶ Ahmet Eyicil, *Yakın Çağda Kahramanmaraş*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s.168.

¹⁷ Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.112-113,134,143.

¹⁸ Harun Şahin, *XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağı'nın İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, Dulkadiroğlu Belediyesi, Maraş Kültür Tarih Yayınları Serisi-4, Kahramanmaraş 2015, s.43-46.

¹⁹ Günay, *a.g.e.*, s. 68, şahin, *a. g. e.*, s.49-50.

²⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 112-113, 134, 143.

²¹ Cavit Polat, "16. Yüzyılın Başından 18. Yüzyılın Ortalarına Kadar Maraş'ta El Sanatlarının Gelişmesine Etki Eden Faktörler", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C.I, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2012, s.445.

²² Mehmet Güneş, "Maraş Şer'iyye Sicillerindeki Tereke Sahipleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler (1876-1902)", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C.I, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2012, s.379.

²³ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yayınları, İstanbul 2008, s.115.

²⁴ Ercan, *a.g.e.*, s. 270-271.

²⁵ İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.164.

doğrudan devlet hazinesine bazen de bu verginin bir kısmı veya tamamı yine merkezî hükümetin emirleri doğrultusunda başka harcama kalemlerine aktarıldığı görülmektedir. Bu kalemler içinde kent ve kazalarında bulunan cami, buk'a ve vakıflar ile hac organizasyonları yer almakla birlikte Maraş ve kazalarında toplanan cizye vergileri XVII. yüzyıldan itibaren XIX. yüzyıla kadar bu kalemlere aktarılmıştır.

Örneğin, 1694 ile 1695 yıllarında Maraş cizyesinden her sene 14.400 akçe Taş Medrese Vakfı'na,²⁶ Yenice Kalesi cizyelerinin bir kısmı da Bağdadiye-i Kübra Medresesi Vakfı'na aktarılmıştır.²⁷ Daha sonra 1695'te Sultan II. Ahmed döneminde maktu hale getirilerek senelik olarak cizye vergisinden mezkûr vakfa ödeme yapılmıştır. Alaüddeve Bey Medresesi ve İmarethanesine de²⁸ cizye vergisinden bir kısım ödeme yapılmıştır.²⁹ 1698'de Elbistan'da bulunan Ali Bey Cami'sine de³⁰ Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 3.400 akçe cizye vergisi buraya aktarılmış,³¹ yine bu tarihte Maraş cizyesinden Köse İbrahim Ağa kefaletiyle, İbrahim Ağa tahvilinden 68, 271, 108.5 ve 132'şer kuruşun bazı kalemler için harcandığı merkeze bildirilmiştir.³²

XVIII. yüzyılda da kentte tahsil edilen cizye vergilerinden bir kısmı ibadethane veya vakıflarına aktarılmaya devam etti. 1700 yılında 1701 senesine ait olmak üzere Maraş Eyaleti cizye hâsılatından 400 akçenin, emir-i hac için tayin olunan Hasan Paşa'nın masrafına karşılık aktarılması için bir ferman gönderildi³³ ve toplanan cizye vergisinin bir kısmı olan 8.891 esedi kuruş ve 50 paralık kısmı hac organizasyonundaki masraflarına ayrıldı. 1702'de ise Taş Medrese Vakfı'na 14.400 akçe aktarıldı.³⁴ Bununla birlikte Maraş Eyaleti cizyesinden sorumlu olan Naib Seyyid Ali, Alaüddeve Medresesi Vakfı için 14.400 akçe aktarıldığını merkeze bildirmiştir.³⁵ Yine bu tarihlerde Ali Bey Cami'sine de Maraş cizyesinden 3.400 akçe³⁶ Bağdadiye-i Kübra Medresine ise 1.725 akçe aktarıldı.³⁷ 1706'da Hudaî Mahmud Efendi Tekkesine de Halil ve Mehmed Paşaların Maraş ve Kocaeli cizyelerinden vakfettikleri 76.830 akçenin hazineden karşılanmasına karar verilmişti.³⁸ Mezkûr tarihte Elbistan'daki Ali Bey Cami'sine Kadı El-hac Hüseyin hüccetine binaen 850 akçe aktarıldı.³⁹ 1700-1706 tarihleri arasında da Zeytun ve Fırnis

²⁶ Bu medrese Alaüddeve Bey tarafından yaptırılmıştır. 1526'da Maraş genelinde çeşitli gelirlere toplam 20.913 akçe gelir vakfedilmiştir. Bk. Solak, *a. g. e.*, s.211-212.

²⁷ Bu medrese yine Alaüddeve Bey tarafından yaptırılmıştır. 1526 tarihli tahrir defterinde kaydı olmasa da 1563'te 10.114 akçe vakfı vardır. Bk. Solak, *a. g. e.*, s.211.

²⁸ Alaüddeve Bey Medresesinin cizye vergisinden aktarılan meblağdan farklı olarak kadı medresesi ile ortak 750 akçelik dükkân geliri de vardı. Bk. Solak, *a. g. e.*, s.209.

²⁹ Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, idari, iktisadi ve içtimai Tarihi)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, s. 355-356.

³⁰ Bu cami 1516-1522 yılları arasında Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından yaptırıldı. Ancak cami günümüze kadar ulaşamamıştır. Bk. Yınanç- Elibüyük, *a. g. e.*, s. XXXV.

³¹ BOA, A. E. SMTS II. 60/ 6215.

³² BOA, İ. E. ML. 47/ 4520.

³³ BOA, İE. DH. 20/1839, 17 B. 1112.

³⁴ Arslan, *a. g. t.*, s. 258, 362.

³⁵ BOA, İ. E. EV. 44/ 5046.

³⁶ BOA, İ. E. E. 44/ 5047.

³⁷ BOA, İ. E. EV. 44/ 5048.

³⁸ BOA, İ. E. EV. 49/ 5419.

³⁹ BOA, İ. E. EV. 68/ 7364.

nahiyelerinin köylerinde oturan gayrimüslimlerden cizye ve ispenç vergileri ile birlikte Mahmud Hüdayi Efendi mülhakatından aslen Maraşlı olan Halil Paşa ve Mehmed Paşa tarafından kurulan vakıfların masraflarına, 1708 ile 1709 yılında da Maraş cizyesinden Ali Bey Cami ve Buk'a'sına,⁴⁰ 1710'da ise Kadı El-hac Hüseyin hüccetine binaen Alaüddevle Medresesi Vakfı için 14.400 akçe,⁴¹ Bağdadiye Kübra Medresesi Vakfı'na da 6.725 akçe cizye vergisi aktarıldı.⁴² 1712 ile 1713 yılları arasında ise Maraş, Malatya ve Antep cizyesi olan üç milyon altı yüz bin akçenin bir kısmı Bağdadiye-i Kübra Medresesine ve Elbistan'daki Ali Bey Cami'sine tahsis edildi.⁴³ 1719'da da Maraş Eyaleti'nden tahsil edilen cizye vergisinden 14.400 akçe yine Alaüddevle Medresesi ve vakfına⁴⁴ 6.725 akçede Bağdat Medresesi Vakfı'na aktarıldı.⁴⁵ 1721'de ise Kudüs'te Mescid-i Aksa harem-i şerifinde bulunan ve Alaüddevle'nin yaptırdığı Zülkadiriye Medresesi Müderrisliği ile evkafı mütevellisi ve nazırlığına Maraş cizyesine bağlı Alaüddevle İmareti evkafından 14.400 akçe olan muhassas meblağın Maraş cizyedarından alınması kararlaştırıldı.⁴⁶ Fakat 1731 yılında Zülkadiriye ve Alaüddevle Medresesi Vakfı için Maraş cizyesinden 14.400 akçe ile⁴⁷ Elbistan'da bulunan Ali Bey Cami Vakfı için ayrılan 3.400 akçe cizye vergisi hazineye aktarıldı.⁴⁸ 1734'te Cizyedar Hacı Ağa, Maraş cizyesinden 14.400 akçe cizye vergisini Kudüs'teki Alaüddevle Medresesi Vakfı ocaklığına gönderilmesi için hazineye gönderdi.⁴⁹ 1744'te cizyedar olarak görev yapan Ali ve Mehmed Ağalar tarafından toplanan 6.725 akçe cizye vergisinin Bağdadiye Kübra Medresesi Vakfı'na aktarılması istendi.⁵⁰ 1748'de Maraş ve köylerinden toplanan cizye vergisinden 14.400 akçe Kudüs'teki Alaüddevle ve Zülkadiriye Medreselerine,⁵¹ 6.725 akçe Bağdadiye Kübra Medresesi vakfına,⁵² Elbistan yenice mezra diğer adı ile Pınarbaşında bulunan Ali Bey Cami'si Vakfı için de 3.400 akçe aktarılmak üzere toplamda bu yerlere 24.525 akçe cizye vergisi tahsis edildi.⁵³ 1763 yılında yine Maraş cizyesinden maaş alan Maraş Müftüsü Seyyid Hacı Fayzullah Efendi vefat edince bu maaşın yarısının oğulları Seyyid Ahmed, Seyyid Mehmed Salih ve Seyyid Cemaleddin'e ödenmesine diğer yarısının da hazineye

⁴⁰ Buk'a; yer, toprak parçası, zaviye ve türbe anlamlarına gelmektedir ve Osmanlı'da genellikle eğitim amaçlı kullanılan yerdir. Buk'a için bk. Mehmet İpşirli, "Buk'a", *TDV.İA*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 386-387, Yaşar Arslanyürek, "Buk'a", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* C. 2, Ed. İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 146, Kahramanmaraş 2017, s. 270, Yaşar Arslanyürek, "Ağa Veli Buk'ası", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* C. 1, Ed. İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 145, Kahramanmaraş 2017, s. 17-18. Yaşar Arslanyürek, "Osmanlı Devleti'nde Maraş'ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk'alar", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu* 2012.

⁴¹ BOA, İ. E. EV. 68/7364.

⁴² BOA, İ. E. EV. 68/7363.

⁴³ Arslan, a. g. t, s. 259.

⁴⁴ BOA, A. E. SAMD III. 193/18670.

⁴⁵ BOA, A. E. SAMD III. 193/18672.

⁴⁶ BOA, C. MF. 72/3551.

⁴⁷ BOA, A. E. SMHD I. 172/13186.

⁴⁸ BOA, A. E. SMHD I. 172/13187.

⁴⁹ BOA, A. E. SMHD I. 166/18672.

⁵⁰ BOA, A. E. SMHD I. 239/19272.

⁵¹ BOA, A. E. SMHD I. 231/18502.

⁵² BOA, A. E. SMHD I. 231/18514.

⁵³ BOA, A. E. SMHD I. 231/18514.

aktarılmasına karar verilmiştir. ⁵⁴1793'te de Bağdadiye-i Kebir Medresesi Vakfı'nın senelik 6.725 çürük akçe cizyesi, Maraş cizyesi malından ocaklık olduğundan 1781 senesine mahsuben alınması için hüccet-i zahriyye olundu. ⁵⁵ 1798 yılında ise Maraş Sancağı cizyesinin 24.962.50 kuruşluk malından 5.700 kuruş câize ödenerek Muharrem ayında tamamen Hazine-i Amire'ye aktarıldı. ⁵⁶ 1799 yılında da Elbistan kazasında bulunan Ali Bey Cami Vakfı'nın senelik 150 pâre cizye alacağı Maraş cizyesinden ocaklık olduğu gerekçesiyle 1798 ile 1799 yılına ait cizye vergisinden temin edilmesi kararlaştırıldı. ⁵⁷ Yine bu tarihte Elbistanlı Seyyid Hayati Efendi'nin ailesinin nüfusu fazla olduğundan ve maaşı geçinmeye yetmediğinden Maraş cizyesine evrak zammıyla kendisine cizye-i mezkûr malından günlük yirmi beş akçe verildi. ⁵⁸

XIX. yüzyılda da şehirde toplanan cizye vergilerinin bir kısmı belirlenen yerlere aktarıldı. Örneğin, 1803 yılında kentte bulunan Bağdadiye-i Kübra Medresesi müderrislerine toplanan cizye vergisinden senelik 6.725 akçe⁵⁹ ve Kudüs-i Şerif'te bulunan Alaüddeve Medresesi içinde Maraş cizyesinden ocaklık olarak yıllık 14.400 çürük akçenin 1802 yılına ait cizye-i mezkûreden aktarılmasına karar verildi. ⁶⁰ 1824 yılında da Elbistan'da bulunan Ali Bey Cami vakfına ocaklık olduğu gerekçesi ile senelik 3.400 akçe olan cizye geliri 1823 yılına ait cizye vergisinden karşılandı. ⁶¹ 1834 yılında ise şehir merkezinde bulunan Bağdadiye-i Kübra Medresesine Maraş cizyesi kaleminden yine ocaklık olduğu için senelik 6.725 çürük akçe aktarıldı. ⁶²

Askeri Harcamalara Aktarılan Cizye Gelirleri

XVII. ve XIX. yüzyılda Maraş'ta yaşayan Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan cizye vergisi sadece cami, buk'a ve vakıflara aktarılmadı. Cizye kalemlerinden bazıları askeri harcamalar, kale ve asker maaşları içinde kullanıldı. Örneğin, 1662 yılında Elbistan kazası cizyesi ve diğer vergilerden bir kısmı Maraş kalesi askerlerinin maaşları için ayrılmış, ⁶³ 1666'da ki cizye vergisi de saray mutfağının meyve ve şıra ihtiyacı için merkeze gönderilmiştir. ⁶⁴ 1696'da ise Maraş ve çevresinin cizyesinden de saray ahır, sefer masraflarına ve mühimmat giderlerine ayrılmıştır. ⁶⁵ Yine bu tarihte Yeğen Ahmed Paşazade Ahmed Bey kefaleti ile Maraş cizyedarı Sipahizade kethüdası Ahmed Bey Maraş Eyaleti cizyesinden 8.000 kuruşu çam ve kalyonlar için merkeze göndermiştir. ⁶⁶ 1697'de de Yeniçeri, emekliye ayrılmışlar, zabıt denilen zağarcıyan, topçu ocaklarında sefere

⁵⁴ BOA, A. E. SABH I. 355/24892.

⁵⁵ BOA, C. MF. 115/5722. *Bk.* Hüccet-i zahriyye: Eskiden sebebi yazılan hükmün taktikli suretini gösteren hüccet. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitap Evi, Ankara 2015, s. 445

⁵⁶ BOA, AE. SSLM. III. 57/3361.

⁵⁷ BOA, AE. SSLM. III. 365/20848.

⁵⁸ BOA, AE. SSLM. III. 121/7392.

⁵⁹ BOA, C. MF. 2/66.

⁶⁰ BOA, C. MF. 114/5680.

⁶¹ BOA, C. EV. 212/10568.

⁶² BOA, C. MF. 42/2059.

⁶³ Arslan, *a. g. t.*, s. 259.

⁶⁴ BOA, AE. SMMMD. IV, 39/4482/1_1.

⁶⁵ Arslan, *a. g. t.*, s. 259.

⁶⁶ BOA, İ. E. BH. 10/873.

katılmayan mandegan ile gılman-ı acemiyan⁶⁷ ve İstanbul ve Gelibolu'da bulunan ocağın maaşları içinde Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 121.734 akçe cizye vergisi buralara aktarılmıştır.⁶⁸

XVIII. yüzyılda da şehirde tahsil edilen cizye vergisi gelirlerinin bir kısmı devletçe lüzumlu görülen yerlere aktarıldı. 1700'de Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 141.180 akçe cizye asker maaşı için hazineye gönderildi.⁶⁹ Aynı şekilde Maraş Sancağına bağlı kazalardaki gayrimüslim ve Yahudilerin 1704'te ödedikleri cizyenin 166.734 akçesi ile Bozca Ada kalesinin muhafazasında görev yapan 106 Yeniçerinin 1703 yılına ait altı aylık maaşları ödendi.⁷⁰ 1706'da bu defa Kudüs muhafazasında bulunan topçuların zahire ihtiyacını karşılamak için Maraş cizyesinden 3.745 akçe buraya aktarıldı.⁷¹ 1735'te de Bağdat Kalesi muhafazası için görevli olan Yeniçerilerin zarar-ı lahmların⁷² ödenmesi için Rıdvazade Ali Efendi'den Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 124.740 akçe cizye vergisinin merkeze aktarılması istendi.⁷³ Seyyid Mehmed Ağa'dan da 1762 yılına ait Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 132.167 akçe olan cizyenin hazineye göndermesi istendi.⁷⁴ 1763'te de Cizyedar Ahmed Ağa uhdesinde bulunan şehirde Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 70.759 cizye ile bazı sipahi ve silahtarların maaşları için gönderildi.⁷⁵ 1767 yılı silahtar ve sipahilerin maaşı da 1768'de Maraş'ta Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 21.962 akçe cizye ile ödendi.⁷⁶ Yine mezkûr tarihte Hasan Ağa Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 22.955'lik cizye vergisinin de silahtar maaşları için hazineye aktarılması istendi.⁷⁷ 1768'de Vidin, Ada-ı kebir, Şaneş Kaleleri muhafızları için Zıştovi kazasında iaşeler almak ve bunları nakil için Hüseyin Ağa'dan kentte Hıristiyanlardan ve Yahudilerden toplanan 36.400 akçe cizye vergisinin gönderilmesi emredildi.⁷⁸ 1771'de Cizyedar Mustafa Ağa kentten tahsil edilen 35.361 akçe cizye vergisi ile silahtarların maaşlarının ödendiğini merkeze bildirdi.⁷⁹ 1777'de Maraş Eyaleti cizyesini toplamakla görevli olan Ebubekir Ağa'dan 6.470 akçe cizyeyi sipahi maaşları için merkeze göndermesini⁸⁰ ve bazı silahtar maaşlarının da kentte Hıristiyan ve Yahudilerden toplanan 12.918 akçe cizyeden karşılanması istendi.⁸¹ Yine bu yılda Maraş Beylerbeyine ve Maraş cizyedarına gönderilen bir emir ile Bağdat Kalesi'ndeki Yeniçerilerin "... 1777 senesine

⁶⁷ İstanbul acemi oğlanları yerine kullanılan bir tabirdir. Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1993, s.664.

⁶⁸ BOA, A. E. SMTS II. 131/ 14513.

⁶⁹ BOA, A. E. SMTS II. 132/ 14601.

⁷⁰ Arslan, *a. g. t.*, s. 259.

⁷¹ BOA, İ. E. AS. 53/ 4763.

⁷² Zarar-ı lahm hakkında bk. Abdülkadir Özcan, "Etmeydanı", *TDV. İA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 497-498.

⁷³ BOA, A. E. SMHD I. 175/ 13503.

⁷⁴ BOA, A. E. SMTS III. 283/ 22775.

⁷⁵ BOA, A. E. SMTS III. 352/ 28254.

⁷⁶ BOA A. E. SMTS III. 269/ 21506.

⁷⁷ BOA, A. E. SMTS III. 269/ 21478.

⁷⁸ BOA, A. E. SMTS III. 307/ 24696.

⁷⁹ BOA, A. E. SMTS III. 325/ 26176.

⁸⁰ BOA, A. E. SMTS III. 305/ 24421.

⁸¹ BOA, A. E. SABH I. 334/ 23202.

mahsuben müstahak oldukları et bahaları için Maraş cizyesinin sene-i mezbure malından hesap olunan 14.000 kuruşun bir an önce mezkûr kaleye gönderilmesi...” istenmiştir.⁸²

Cizye Tahsilinde Yaşanan Bazı Zorluklar

Şehirde yaşayan gayrimüslimler cizye vergisini öderken birtakım sorunlar yaşamakla birlikte, şehirde cizyedar hakkında birtakım şikâyetlerde olmaktadır. Nitekim Osmanlı, cizyedarların kanun dışı hareket etmesini ve cizye dışında ek masraf talep etmelerini önlemeye çalıştı.⁸³ Örneğin 1696 yılında şehirde cizye vergisinin tahsili sırasında cizyedarlar ve gayrimüslimler arasında birtakım sorunlar yaşanınca taraflar dava ve şikâyetlerini yerel mahkeme ve oradan da divana götürdü.⁸⁴ 1698 yılında yine Maraşlı Halil Paşa ve Mehmed Paşa tarafından kurulan vakıfların masrafları için Zeytun ve Fırnis köylerindeki zimmîlerden “*resm-i ispenç*” istenmiş fakat gayrimüslimler “...*İспенçler mukabelesinden cizye vermişiz*” diye buna itiraz etmişlerdir.⁸⁵

1707’de Maraş Beylerbeyi Rışvanzade Halil’e: “...*Maraş eyaletinin cizye cibayetine memur olan Ahmed Efendinin arzuhaline göre 1119 senesine mahsub olmak üzere uhdesinde olan cizyenin tahsil üzere iken Maraş sakinlerinden Dulkadiroğlu Murtaza Ali, Bayezidzade Mehmed ile Abdülmuttahip Efendi'nin daha önceden de Maraş beylerbeyi olan Mustafa Paşa'yı suçsuz yere hapsedtikleri, üç kese akçesini aldıkları, bundan gayri hala Türkmen eşkıyasını def etmeye memur olan Hasan Paşa'ya dahi altı bayrak levendat ile Maraş'ta müşarünileyhin huzuruna ihzar ettirip cizyenin tahsiline engel oldukları, ayrıca mezkûrlardan her birinin “şarabdâr” namıyla anılan on beşer, yirmişer zimmîleri olmakla birlikte cizyelerin toplanmasına mani olduklarından bunlara gerekli uyarıların yapılması ancak kulak asmadıkları takdirde ise diyar-ı ahara sürgün edilmeleri...*” emredilmiştir.⁸⁶ 1799 yılında ise bu defa Kudüs’te bulunan Alaüddevle Medresesi Vakfının mütevellisi el-Hac Ahmed ve nâzırı eş-Şeyh İbrahim merkeze gönderdikleri dilekçeye göre medreseye Maraş kazası cizyesi malından ödeme yapıldığı be nedenle de mezkûr medreseye ve Maraş kazasında bulunan Alaüddevle vakıflarına da ödeme yapılması gerektiği bildirilmiş ve bu nedenle medreseye 6.750 çürük akçenin 1723 yılı başlangıcından itibaren cizyedarlardan alınıp gönderilmesine karar verilmiştir.⁸⁷

XIX. yüzyılda da şehirde buna benzer sorunlar devam etmiştir. Örneğin 1808’de Maraş Eyaleti’ne bağlı Elbistan’daki Ali Bey Bukası ve Camii Evkafının mürtezikalarının divana gönderdikleri arzuhalde; “...*evkaf-ı mezburenin mezraalarından Yenice mezarası cizyelerinin yarısının kendilerine verilmişken bundan önce cizye-i mezbure miri için zabtolunduğundan bahisle emr-i şerifin zayii olduğundan yeniden emr-i şerif verilmesi...*” yönündeki talepleri üzerine Hazine-i amirede mahfuz cizye muhasebesi defterlerindeki kayıtlar incelenmiş ve “...*vakf-ı mezburun istirdadı ancak sekiz yüz elli para beher sene Maraş cizyedarından olmak üzere mütevellisi yediyle emr-i şerif verildiği derkenar olduğundan ellerinde olan atik emrin İstanbul’a getirilip yenilenmesi...*” kararı

⁸² BOA, C. AS. 1144-50869.

⁸³ M. Macit Kenanoğlu, “Osmanlılarda Zimmî”, *TDV. İA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 440.

⁸⁴ Arslan, *a.g.t.*, s.259, 321.

⁸⁵ Arslan, *a.g.t.*, s.154.

⁸⁶ BOA, A. DVNSMHM. d. 115/ 1051.

⁸⁷ BOA, AE. SSLM. III. 365/20839/1_1.

verilmiştir.⁸⁸ 1831 yılında da 1825, 1826 ve 1828 yıllarına ait Maraş cizyesinin vergi toplama işi Sarraf Aveskimat kefaletiyle Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Beyli Ahmed'e ihale usulü verildi. 1825 yılına ait cizye vergisi tam olarak hazineye gönderilmesine rağmen, 1827 yılına ait 19.850 kuruş, 1828'e ait 94.190 kuruş, Maraş ve Antep kazalarının 1826 ile 1828 yıllarına ait 22.578 nüzul ve avarız-ı maliye olmak üzere toplam 136.625 kuruşun gönderilmemesi üzerine, merkez bu cizyelerin sarraf Sarraf Avedis'e zimmetli olduğu gerekçesi ile kalan meblağın bu kişiden alınıp hazineye teslim edilmesine karar verdi.⁸⁹

1833 yılında da Maraş cizyesinin 1824 ile 1825 ve 1826 ile 1827 senelerine mahsuben vergi toplama görevinin Sarraf Oskiman kefaletiyle eski Alasonya Voyvodası Ahmed Ağa'ya ihale edilmişti. Ancak Ahmed Ağa'nın vefat etmesi üzerine 37.000 akçe cizye vergisinin sarraf Sarraf Oskiman'dan tahsil edilmesine karar verildi.⁹⁰ 1836 yılında da Maraş cizyesinin 1830'dan 1834 yılına kadar cizyeler Muhassıl Süleyman Paşa zimmetinde idi. Ancak paşa ödemede zorluk çekince bu verginin sarrafı tarafından taksitle ödenmesi kararlaştırıldı. Toplanan 125.000 kuruşunda Mübaşir Esad Bey aracılığı ile Mansure Hazinesine teslim edilmesi istendi.⁹¹ Yine bu tarihte Antep kazasının cizye vergisi Mansure Defterdarlığına oradan da Maraş Muhassıllığı kapı kethüdası aracılığı ile de Mısır valiliğine ihale edildi.⁹² 1843 yılında Maraş kazasındaki Ermeniler, vergilerini kazadaki vergi memuruna ödemekteydiler. Ancak "... bölgedeki idarecilerin bazı Ermenileri zorla ev ve dükkânlarından çıkartıp kendi çiftliklerinde ücretsiz olarak çalıştırmaya başladığı..." ile ilgili dilekçe Ermeni patriği aracılığıyla divana bildirilmiş bunun üzerine bu olayların önlenmesi için Maraş mutasarrıfı ve Maraş naibine hüküm gönderilmiştir. 1846 yılında ise "vergilerini ödeyen ve işini yapan gayrimüslimlerin topraklarına müdahale edilmemesi hakkında da Maraş'a hüküm gönderilerek bu tür olaylara müsaade edilmemesi" istenmiştir.⁹³ 1849 yılında da Maraş'ta ki esnafı selase cizyesi ihale usulü ile verilmiş, ⁹⁴ 1855 yılında da "...Maraş'ta yaşayan Ermeni milletinin cizyeleri layıkıyla dağıtılmayıp, evsât verecekler âlâ ve ednâya da evsât ve yedi sekiz yaşında bulunan çocukların 13-14 yaşında kaydedilerek sahte evrak düzenlenmesi hakkında ve bazı mübaşiriye hizmeti alındığı..." iddiası üzerine, millet kocabaşları ve papazlar meclise çağırılmış ve yapılan tahkikatla bunun asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.⁹⁵ Yine mezkûr tarihte şehirde ikamet eden Ermeni, Protestan, Rum, Yahudi milletlerinin vergileri alınırken bazı dedikoduların ortaya çıkması üzerine yapılan tahkikatta bu sorunları ortaya çıkaranların bazı din adamları ve

⁸⁸ BOA, AE. SMST. IV. 21-1522.

⁸⁹ BOA, C. ML. 259/10644.

⁹⁰ BOA, C. ML. 687/28166_1_1.

⁹¹ BOA, C. ML. 102/4544.

⁹² BOA, HAT. 530/26132_1, HAT. 530/26132/B_1.

⁹³ Yasin Kozak, *V ve VI numaralı Maraş Ahkâm defterlerinde Maraş'a gönderilen hükümler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2005, s.28, 35.

⁹⁴ BOA, A. MKT. MHM. 753/84, 1265.

⁹⁵ BOA, HR. SYS. 1527/3_1_1, A. MKT. 232/45.

önde gelen kişiler oldukları öğrenilmiş, bunun üzerine konu ile ilgili biraz beklendikten sonra bunları yapanlara gerekli cezaların verilmesine karar verilmiştir.⁹⁶

Maraş'ta Cizye Vergisi Toplamakla Görevli Olanlar

Osmanlı Devleti'nde genel olarak bir bölgenin fethinden sonra o bölgenin Osmanlı belgesi haline dönüştürüldükten sonra cizyenin toplanıp hazineye gönderilmesinden kadılar sorumlu idi ve kadıların hazırladığı deftere *defter-i cizye-i gebran* denilir ve iki nüsha halinde hazırlanan bu defterin biri hazineye diğeri de bağlı olunan yerde kalırdı.⁹⁷ Şehirlerde cizye toplamakla görevli olan kişiler kentteki kadı, voyvoda, karabaş ve cizye zabitanı gibi mahalli idarecilerle iş birliği yapardı. Bu cizyedarlar kendilerine İstanbul'dan verilen emir ve talimatlar doğrultusunda gayrimüslimlerden cizye vergilerini toplar ve bunları hazineye teslim ederdi.⁹⁸ Bununla birlikte cizyedar olacak kişilerin emin ve mutemet kimseler arasından seçilmesine özen gösterilirdi. Ayrıca cizyedarlara zorluk çıkartan olursa merkezden uyarı alırdı. Örneğin, 1707 yılında Bayezidoğlu Mehmed ve efradı vilayet işlerine karışıp cizyelerin tahsilini de engellemeye kalkışınca, Maraş Beylerbeyliğine hüküm gönderilerek bunlar eğer ıslah olmazlarsa başka memlekete sürgün edilmeleri istenmişti. Şehirde cizyedarlık görevi yapanlarda cizye vergisini tahsil ederek merkezin talimatları doğrultusuna hareket ederdi. Kentte cizye vergisi için 1694 yılında Ahmed Ağa, 1695 yılında İbrahim Ağa, 1696 yılında Mustafa Çelebi, 1697 yılında Seferzade Ahmed'in kethüdası Ahmed Ağa⁹⁹ ve Çavuş-zâde Osman görevli idi.¹⁰⁰ XVIII. yüzyıl başlarından itibaren de şehirde cizye vergileri merkezin belirlediği kişiler tarafından toplandı. 1700 yılında Salih Ağa, 1703 yılında Ömer Bekir, 1708 yılında Maraş Valisi Rişvanoğlu Halil Paşa'nın görevlendirdiği Derviş Ağa, 1716 yılında Rişvanoğlu Mehmed Paşa¹⁰¹ 1728'de ise cizye muhasebecisi Mehmed Bey ve daha sonra Ali Bey cizyedarlık yaptı¹⁰² 1774 yılında Seyyid Hacı Ahmed¹⁰³ 1798 yılında da Dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Cabbarzâde Kapı Kethüdası Mustafa Bey adlı kişiler cizye vergisini topladı.¹⁰⁴

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise 1805 yılında Maraş ve Antep cizyesi için Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa görevlendirildi. Ancak Kalender Paşanın toplanan cizye vergisinden hala zimmetinde 5.000 kuruş olduğu anlaşılınca bu parayı almak için İstanbul'dan bir mübaşir görevlendirildi.¹⁰⁵ 1829 yılında ise Maraş cizyesi Cabbarzade Mehmed Celal Bey'e ihale edildi. Ancak Celal Bey'in Rumeli tarafına tayini çıkınca bu

⁹⁶ BOA, A. MKT. NZD. 156/100/1_1.

⁹⁷ İnalçık, *a.g.m.*, s. 45-46.

⁹⁸ Arslan, *a.g.t.*, s. 256-259.

⁹⁹ Arslan, *a.g.t.*, s. 256-259

¹⁰⁰ Betül Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer'iyeye Sicili Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2017, s. 297.

¹⁰¹ Arslan, *a.g.t.*, s. 256-259

¹⁰² BOA, İE. ML. 108 /102735.

¹⁰³ Ökkeş Küçükdağlıkan, *II numaralı Maraş Ahkâm defterinde 1-212 sayfalar arasında bulunan ve Maraş'a gönderilen hükümlerin transkripsiyon ve değerlendirilmesi 1765-1775*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2017, s. 67.

¹⁰⁴ BOA, AE. SSLM. III. 57/ 3361.

¹⁰⁵ BOA, AE. SSLM. III. 94/5622/2_1.

defa cizyenin Maraş Kaymakamı Osman Paşa tarafından toplanması istendi.¹⁰⁶ Osman Paşa'nın da Erzurum'a tayin olması üzerine bu defa Paşa'nın Maraş'ta bulunan mallarından cizye akçesinin tahsil edilmesine karar verildi.¹⁰⁷ 1831 yılında 1825, 1826 ve 1828 senelerine ait Maraş ve tevbii kalemi cizyesinin vergi toplama işi bu defa Sarraf Avedis kefaletiyle Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşılarından Beyli Ahmed'e ihale edildi.¹⁰⁸ 1833 yılında ise Maraş cizyesinin 1824-18525 ve 1826-1827 senelerine mahsuben vergi toplama görevi Sarraf Oskiman kefaletiyle eski Alasonya Voyvodası müteveffa Ahmed Ağa'ya ihale usulü ile verildi.¹⁰⁹ 1830'dan 1834 yılına kadarda Muhassıl Süleyman Paşa cizyedar olarak kentte cizye vergisini tahsil etti ve bu dönemde 125.000 kuruşun Mübaşir Esad Bey'e verilerek Mansure Hazinesine teslim edilmesi istendi. 1836 yılında da Dergâh-ı Ali kapıcıbaşılarından Celal Bey Maraş Valisi olarak atandı ve cizye vergisi için görevlendirildi.¹¹⁰ Aşağıda yer alan tablo 1'de yıllara göre Maraş'ta cizye vergisi toplayan bazı görevlilerin isimleri verilmiştir.

Tablo: 1. Yıllara göre Maraş'ta Cizye Vergisi Toplayan Bazı Görevliler

1613	Mehmed Ağa	1798	Kapı Kethüdası Mustafa Bey
1694	Ahmed Ağa	1805	Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa
1695	İbrahim Ağa	1829	Cabbarzade Mehmed Celal Bey
1696	Mustafa Çelebi	1831	Kapıcıbaşı Beyli Ahmed
1697	Kethüda Ahmed Ağa	1833	Ahmed Ağa
1697	Çavuş-zâde Osman	1830-1834	Muhassıl Süleyman Paşa
1700	Salih Ağa	1836	Maraş Valisi Celal Bey
1703	Ömer Bekir		
1708	Derviş Ağa		
1716	Rişvanoğlu Mehmed Paşa		
1774	Seyyid Hacı Ahmed		

¹⁰⁶BOA, C. ML. 277/11378_1_1.

¹⁰⁷BOA, C. ML. 276/11359.

¹⁰⁸BOA, C. ML. 259/10644.

¹⁰⁹BOA, C. ML. 687/28166_1_1.

¹¹⁰BOA, C. ML. 102/4544.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk kuralları şer'i ve örfi olmak üzere iki kısımdı. Bu nedenle Osmanlı bünyesinde yaşayan gayrimüslimler devlete zimmî statüsü ile birtakım vergiler ödedi. Osmanlı topraklarında özgür bir şekilde sosyal, ekonomik ve dini yaşantılarını devam ettiren gayrimüslimler buna karşılık olarak ödedikleri bir vergi türü de cizye vergisi idi. Devlet bu vergiyi buluş çağından başlamak üzere genel olarak 65 yaşına kadar gayrimüslimlerden bireysel veya toplu olarak tahsil etti. Nitekim bu vergi devletin önemli gelir kaynakları arasında olduğundan gerek vergiyi toplamak için görevli olanların seçimine gerek hangi koşullarda toplanması gerektiğine büyük ihtimam gösterdi. Ayrıca bu vergi hasta, yaşlı ve devlete hizmet eden gayrimüslimlerden de alınmadı.

Osmanlı'nın önemli kentleri arasında yer alan Maraş'ta da ilk dönemlerden itibaren kent ve kazalarında yaşayan gayrimüslimlerden de diğer şehirlerde olduğu gibi cizye vergisi tahsil edildi. Gayrimüslimler bu vergiyi alâ, ednâ ve evsât olmak üzere ekonomik durumlarına göre ödedi. Bu vergi bazen de diğer vergi kalemleri ile de toplandı. Şehirde gayrimüslimlerden tahsil edilen cizye vergisi merkeze gönderilmesinin yanı sıra devlet tarafından belirlenen yerlere de aktarıldı. Özellikle kentte bulunan cami, buk'a, medrese, vakıf gibi müessesler ile askeri harcamalar içinde cizye vergisinden istifade edildi. Nitekim incelen dönemde cami ve bunlara bağlı vakıf, buk'alara eldeki veriler dâhilinde toplamda yaklaşık olarak 768.470.589,5 akçe cizye geliri aktarıldı. Bununla birlikte cami, vakıf ve buk'a gibi yerlerin her birine farklı miktarlarda ödeme yapıldı. Bununla birlikte medreselerde görev yapan müderris ve seyit ile ailelerine de cizye vergisinden tahsisat yapıldı. Asker maaşları ile diğer askeri harcamalar içinde kentte yaşayan gayrimüslimlerden toplamda 882.171 akçe cizye vergisi aktarıldı. Belirlenen bu miktarlar net olmamakla birlikte incelen arşiv kayıtları doğrultusunda hesaplanmıştır.

Ayrıca kentte cizye vergisi tahsili merkezden belirlenen cizyedarlar haricinde şehirde paşa rütbesi ile görev yapan vali veya kaymakamlar tarafından da tahsil edilmiş, bazen de kefillik yolu ile ihale edildiği de tespit edilmiştir. Cizye vergisi tahsili sırasında beyan edilen şikâyetlerde devlet tarafından hemen değerlendirilmeye alınmış ve bu verginin tahsili sırasında sorun çıkartanların cezalandırılabilceği bildirilmiştir.

Kaynaklar

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Mehmed IV

AE. SMMD. IV. 39/4482/1_1, 23 Şaban 1076.

Ali Emiri Selim III

AE. SSLM. III. 57/ 3361, AE. SSLM. III. 57/ 3361, 8 Ramazan 1212, AE. SSLM. III. 365/ 20848, 28 Zilkade 1213, AE. SSLM. III. 121/7392, 13 Muharrem 1214, AE. SSLM. III. 365/20839/1_1, 28 Zilkade 1213, AE. SSLM. III. 57/ 3361, 8 Ramazan 1212, AE. SSLM. III. 94/5622/2_1, 28 Rebiü'l-evvel 1220.

Ali Emiri Mustafa II.

A. E. SMTS II. 60/ 6215, 29 Zilhicce 1109, A. E. SMTS II. 131/ 14513, 15 Zilhicce 1109, A. E. SMTS II. 132/ 14601, 14 Safer 1112.

Ali Emiri Mustafa III.

A. E. SMTS III. 269/ 21506, 29 Zilhicce 1181, A. E. SMTS III. 269/ 21478, 29 Zilhicce 1181, A. E. SMTS III. 283/ 22775, 29 Zilhicce 1176, A. E. SMTS III. 305/ 24421, 1 Cemaziyelevvel1191, A. E. SMTS III. 307/ 24696, 29 Zilhicce 1181, A. E. SMTS III. 325/ 26176, 29 Zilhicce 1184, A. E. SMTS III. 352/ 28254, 29 Zilhicce 1176.

Ali Emiri Mustafa IV.

AE. SMST. IV. 21-1522, 19 Ra. 1223.

Ali Emiri Ahmed III.

A. E. SAMD III. 193/ 18670, 8 Rabiulevvel 1131, A. E. SAMD III. 193/ 18672, 8 Rabiulevvel 1131.

Ali Emiri Mahmd I.

A. E. SMHD I. 166/ 18672, 14 Zilkade 1146, A. E. SMHD I. 172/ 13186, 4 Safer 1144, A. E. SMHD I. 172/ 13187, 1Safer 1144, A. E. SMHD I. 175/ 13503, 17 Recep 1148, A. E. SMHD I. 231/ 18502, 7 Zilkade 1161, A. E. SMHD I. 231/ 18514, 7 Zilkade 1161.

A. E. SMHD I. 239/ 19272, 22 Şaban1157.

Ali Emiri Abdülhamid I.

A. E. SABH I. 334/ 23202, 1 Cemaziyaelahir 1191, A. E. SABH I. 355/ 24892, 29 Zilhicce1176.

Cevdet Maarif Kalemi

C. MF. 2_66, 10 Cemaziye'l-evvel 1218, C. MF. 114/ 5680, 10 Cemaziye'l-evvel 1218. C. MF. 42/ 2059, 9 Muharrem 1250, C. MF. 72/ 3551, 14 Za. 1133, C. MF. 115/5722, 27 Ca. 1197.

Cevdet Maliye Kalemi

C. ML. 259/ 10644, 5 Zilkade 1246, C. ML. 687/28166_1_1, 27 Zilhicce 1248, C. ML. 102/4544, 9 Zilkade 1251, C. ML. 277/11378_1_1, 7 Rebiülevvel 1245, C. ML. 276/11359, 17 R. 1245, C. ML. 259/ 10644, 5 Zilkade 1246, C. ML. 687/28166_1_1, 27 Zilhicce 1248, C. ML. 102/4544, 9 Zilkade 1251.

Cevdet Evkaf Kalemi

C. EV. 212/ 10568, 14 Receb 1239.

Hatt-ı Humayun

HAT. 530/26132_1, 29 Zilhicce 1251, HAT. 530/26132/B_1, 29 Zilhicce 1251.

Sadâret Mektûbî Mühime Kalemi (Odası) Belgeleri

A. MKT. MHM. 753/ 84, 1265/1849, A. MKT. 232/ 45, 02 Ocak 1850.

Hariciye Siyasi Evrakı

HR. SYS. 1527/ 3_1_1, 17 Safer 1266.

SadâretMektûbî KalemiNezaret ve Devair Evrakı.

A. MKT. NZD. 156/100/1_1, 18. Zilkade 1271.

İbnül Emin Maliye

İ. E. ML 47/ 4520, 1 Recep 1109, İ.E. ML. 108 / 102735 C. 1141.

İbnül Emin Vakıf

İ. E. EV 44/ 5046, 10 Rabiulahir 1114, İ. E. EV 44/ 5047, 10 Rabiulahir 1114, İ. E. EV 44/ 5048, 10 Rabiulahir 1114, İ. E. EV 49/ 5419, 7 Şaban 1118, İ. E. EV 68/ 7364, 25 Safer 1122, İ. E. EV 68/ 7363, 25 Safer 1122, İ. E. EV 68/ 7364, 7 Şaban 1118, İ. E. BH 10/ 873, 20 Şevval 1107.

İbnül Emin Bahriye

İ. E. AS 53/ 4763, 28Şaban 1118.

İbnül Emin Askeriye

İ. E. AS 53/ 4763, 28Şaban 1118.

İbnülemin Dahiliye

İE. DH. 20/1839, 17 B. 1112.

Cevdet Askeriye

C. AS. 1144-50869, 20 Ra. 1191.

Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi

A. DVNSMHM. d. 115-1051, Evahir-i Za. 1118

Diğer Kaynaklar

Arslan, H. (2014). *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, idari, iktisadi ve içtimai Tarihi)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslanyürek, Y. (2012). “Osmanlı Devleti’nde Maraş’ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk’alar”. *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*.

Arslanyürek, Y. (2017). “Buk’a”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* C. 2, Ed. İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 146, Kahramanmaraş 2017.

Arslanyürek, Y. (2017). “Ağa Veli Buk’ası”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* C. 1, Editör: İbrahim Solak, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 145, Kahramanmaraş.

Çiftçi, B. (2014). *49 Numaralı Antep Şer’iyye Sicili Değerlendirme Ve Transkripsiyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Develioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitap Evi.

Ercan, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Eyicil, A. (2009). *Yakın Çağda Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

Fayda, M. (2013). “Zimni”. *TDV. İA*, C. 44, İstanbul, s. 428-434.

- Günay, N. (2007). *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güneş, M. (2012). “Maraş Şer’iyye Sicillerindeki Tereke Sahipleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler (1876-1902)”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. II, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, ss. 375-408.
- İnalcık, H. (1993). “Osmanlılarda Cizye”. *TDV. İA*, C. 8, İstanbul, s.42-45.
- İpşirli, M. (1992). “Buk’a”. *DİA*, C. 6, İstanbul, s.386-387.
- Kenanoğlu, M. M. (2013), “Osmanlılar’da Zimmi”, *TDV. İA*, C. 44, İstanbul, s. 438-440.
- Kenanoğlu, M. M. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul: Klasik
- Kocaoğlu, B. (2018). “1844 ve 1846 Tarihli Çankırı Cizye Defterlerine Göre Çankırı’da Gayrimüslimler”. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Sayı: 4, s.283-295.
- Kozak, Y. (2005). *V ve VI numaralı Maraş Ahkâm defterlerinde Maraş’a gönderilen hükümler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükdağlıkan, Ö. (2017). *II numaralı Maraş Ahkâm defterinde 1-212 sayfalar arasında bulunan ve Maraş’a gönderilen hükümlerin transkripsiyon ve değerlendirilmesi 1765-1775*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, A. (1995). “Etmeydanı”, *TDV. İA*, C. 11, İstanbul, s. 497-498.
- Öztürk, S. (2006). *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1284-1326/ 1867-1908*. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Polat, C. (2012). “16. Yüzyılın Başından 18. Yüzyılın Ortalarına Kadar Maraş’ta El Sanatlarının Gelişmesine Etki Eden Faktörler”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. I, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, s. 435-454.
- Sakin, O. (2008). *Osmanlı’da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul: Ekim Yayınları.
- Solak, İ. (2004). *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, H. (2015). *XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağı’nın İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*. Kahramanmaraş: Dulkadiroğlu Belediyesi, Maraş Kültür Tarih Yayınları Serisi-4.
- Yınanç, R.- Elibüyük M. (1988). *Maraş Tahrir Defteri 1563 Cilt I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

